

Svenska kyrkan på lokalplanet. Han medger att det konkreta utformandet av ett sådant regelverk blir svårt, eftersom det ju handlar om förvaltandet av både ekonomiska medel och andra resurser.

Den här delfrågan är ett talande exempel på den ömtåliga balansgången Modéus konsekvent eftersträvar. Han vill inte argumentera för en pietistisk ecclesiola, och understryker att inte bara de som regelbundet deltar i gudstjänster utgör kyrkan. Men samtidigt vill han göra rättvisa åt det faktum att kyrkotillhörigheten betyder något annat för de församlingsaktiva än för dem som fjärmats från kristet liv och gemenskap.

Avhandlingen utgör ett viktigt bidrag till diskussionen om vad det innebär att vara kyrka i ett senmodernt pluralistiskt samhälle. Den inspirerar till samtal och motfrågor, och kommer förhoppningsvis att stimulera till fortsatt ecklesiologisk reflektion.

Björn Vikström,
TD, biskop i Borgå

Hanna Stenström (red.), *Religionens offentlighet: Om religionens plats i samhället*. Skellefteå: Artos & Norma, 2013. 351 sid.

Med utgångspunkt i Jürgen Habermas arbete *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962) har begreppet offentlighet blivit till en central kategori för att förstå modernitetens samhällsförändringar i Europa. Projektet att etablera en offentlig sfär för fritt meningsutbyte och debatt bortom statligt informationsmonopol och censur var en avgörande liberal kamp som inte minst under senare delen av 1700-talet bidrog till att utveckla ett modernt demokratiskt samhällsparadigm. I den här antologin, en fördjupad och bearbetad version av Svenska kyrkans forskningsdagar 2011, behandlas frågor kring religionens plats i offentligheten i en tid som omväxlande beskrivits som postmodern, senmodern eller postsekulär. Det sista begreppet har använts av många religionsvetare för att, liksom redaktören Hanna Stenström i sitt förord, föra fram teser om religionens ”återkomst” eller ”nya synlighet” efter att tidigare under moderniteten ha förpassats till en privat sfär.

Arton författare, med några internationella undantag välkända svenska religionsvetare eller -debattörer, bidrar efter inledningen med varsitt kapitel. I en första avdelning tematiseras områdena offentlighet och religion utifrån historiska (Urban Claesson och Torkel Jansson), välfärdsrelaterade (Anders Bäckström och Stig Linde) och filosofiskt-samhällsvetenskapliga perspektiv (Ulf Zackariasson och Marie Demker). En andra avdelning lyfter fram frågor kring människosyn och mänskliga rättigheter i spänningen mellan religion och sekulär allmänmännisklighet, bl. a. utifrån filosofiska, lutherska, feministiska och muslimska perspektiv (Johannes (A) van der Ven, Carl-Henric Grenholm, Dan-Erik Andersson, Diana Mulinari, Eva-

Lotta Grantén, Mohammad Fazlhashemi). I en sista del ges företrädelsevis mer konstruktiva tolkningar av offentlighet som ett positivt teologiskt ideal (Elisabet Gerle, Catherine Keller, Mattias Martinson, Petra Carlsson, Jan Eckerdal, Johanna Gustafsson Lundberg).

Både ”religion” och ”offentlighet” är extremt komplexa termer som tillsammans skapar rum för många tänkbara undersökningar. Förenklat uttryckt ligger antologins fokus på utmaningar i nutida svensk religionsdebatt, både generellt och i konkreta fall (t.ex. kring religion, nyateism och mänskliga rättigheter) men rymmer även analyser av tongivande västerländska teoretiker som Habermas, Rorty och Rawls. Några av bidragen är så allmänt hållna att de främst tjänar som översikt eller introduktion till sina områden, andra texter är starkt materialbundna och framstår i några fall som lätt daterade även förhållandevis kort tid efter volymens publikation. Bland de kapitel som särskilt bidrar till fördjupade systematiska analyser märks inte minst holländaren van der Vens analys hur religiösa traditioner idag kan finna en hermeneutik anpassad för att delta i ett demokratiskt samtal. Utifrån en djupanalys av Paulus tal på Aeropagen föreslår han en ”deliberativ retorik” inom ramen för en gemensam politisk plattform av ”offentligt förnuft”. I det förra begreppet ligger en övertygelse att religiösa bidrag i det politiska samtalet bör resonera i ljuset av brett accepterade politiska utgångspunkter. Det senare begreppet blir här till argument för en accepterande inklusivitet där rent religiösa argument visserligen inte anses ha allmän legitimitet men där livsåskådningsmässiga ståndpunkter äger rätt att beaktas i det offentliga samtalet, inte primärt utifrån teoretisk sanningshalt utan som uttryck för väsentlig (religiös) praxis. Ulf Zackariasson bidrar med en värdefull analys som börjar bryta ned klyftan mellan exklusivister, dvs. tänkare som Rorty och Rawls som i grunden ser religiösa argument som störande och illegitima inslag i en allmänt tillgänglig demokratisk diskussion, och inklusivistiska tänkare som framhäver det samhälleliga värdet av religion för att finna gemensamma värderingar och en ”etisk kompass” (Joas, Habermas). Han visar att en exkluderande hållning ofta hänger samman med en principiell diskussion om hur offentligheten borde gestaltas medan mer inkluderande röster möjligen har en mer pragmatisk attityd som tydligare lyfter fram tillkortakommanden i en ideal rationell diskurs. Zackariasson lyfter också fram problemet med det generella ingångsvärdet (bitvis påtaglig också i denna volym) att religion okritiskt tematiseras som principiellt mindre allmäntillgänglig eller som ”det andra” i relation till ett rationellt diskursivt förnuft.

Termen postsekularism brukas ibland närmast på ett revanschistiskt vis när religiösa företrädare idag söker legitimitet för sin egen synlighet i den politiska diskursen. Utifrån ett avståndstagande från en liberal och sekulär offentlighet hävdas ofta komunitära teorier

om religion som en ”motkultur” och dess gemenskap som en ”social kropp”. Elisabet Gerle pekar välgörande på faror i detta läge, bl.a. ett inre tryck i religiösa gemenskaper att okritiskt sluta upp bakom starka ledare. Delvis på samma spår argumenterar Catherine Keller (med material ur en färgstark historisk exposé) för behovet att religiösa gemenskaper i en fragmentiserad globaliserad tid motstår frestelsen att förenkla sin identitet och centralisera möjligheter till inflytande. I en avslutande artikel varnar Johanna Gustafsson Lundberg för att i en postsekulär yra kasta ut modernitetens emancipativa värden med badvattnet, inte minst dess religionskritik. I en intressant anknytning till typologier av historiebruk visar hon på problem då en ursprungligen befriande retorik förskjuts till ett ideologiskt religionsbruk, dvs. då en tillrättalagd historiesyn konstrueras utifrån emancipativa argument men nu med funktionen att legitimera det nuvarande maktinnehavet i religiösa gemenskaper.

Även om volymen rymmer många intressanta bidrag är det uttryckliga valet att inte omfatta kulturvetenskapliga och medieteoritiska perspektiv problematiskt då begreppet offentlighet förblir märkligt abstrakt utan en fördjupad reflektion om den präglade betydelsen av de medier, språk och kulturuttryck där religion kommuniceras. Det bör också påpekas hur djupgående en modernitetens syn på religiös offentlighet internaliserats även hos teologer; liksom hos Habermas exkluderas här fullkomligt den historiska kärnan av religiös kommunikation, såsom gudstjänst och religionsundervisning, från den offentliga sfären. Frågan är om inte samfundens vilja till offentlighet på så sätt paradoxalt bidrar till att bekräfta bilder av religiös praxis som en angelägenhet enbart för en inre exklusiv krets. Boken är noggrant gjord och välredigerad även om intrycket dras ned av en obefogad och överdriven mängd infogade korsreferenser mellan de olika bidragen. Frågeställningarna är ändå i många fall så generella att direkta jämförelser mellan kapitlen knappast tillför läsaren alltför många fördjupande insikter.

Jonas Lundblad
Doktorand, Lunds universitet

Roger Jensen, *Pilegrim. Lengsel, vandring, tenkning – før og nå*. Oslo: Novus forlag, 2014. 286 sid.

Kan en luthersk kyrka med trovärdighet hålla på med pilgrimsvandringar? Ja, detta verkar vara en fråga som allt mer aktualiseras, såväl i Sverige som i Norge. För medan diskussionerna har gått höga i Danmark om huruvida pilgrimsvandringar är teologiskt förenliga i en protestantisk kyrka, så har vi den våg av pilgrimsvandringar som uppstod i Norge från 1990-talet och i Sverige från sekelskiftet växt utan att egentligen ifrågasättas teologiskt. Men idag tycks allt fler söka efter djupare historisk förankring i nutida pilgrimsteologi. Genom kunskap och förståelse för hur kyrkor i

olika tider sett på och använt sig av pilgrimsvandringar som en del av det kristna livet, kan dagens pilgrimsvandrare och pilgrimsteologer mejsla ut nya teologiska dimensioner.

När Roger Jensen fick anställning som pilgrimspräst vid pilgrimscentrum i Oslo 2010 kom han från universitetsvärlden. Han hade varit forskare vid den teologiska fakulteten vid Oslo universitet i flera år och detta kom han att fortsätta med, men i forskningen kom han att inrikta sig på just pilgrimsvandringar och pilgrimsteologi. Boken *Pilegrim. Lengsel, vandring, tenkning – før og nå* är ett resultat av Jensens postdokprojekt, skriven samtidigt som han var ansvarig präst vid pilgrimscentrat. Denna dubbelhet framträder tydligt i boken. Den är utforskande och analytisk samtidigt som den är pastoralt praktisk, och till viss del anvisande.

Boken börjar med sex personliga pilgrimsberättelser. De skulle också kunna betecknas som sex fältobservationer. Anslaget är framför allt en objektiv beskrivning, med ett tydligt subjekt, av sex pilgrimsvandringar i olika länder, olika kristna samfund och med olika bakgrund. Vi tas med till Santiago de Compostela, tyska Trier, Olavsvägarna i Norge, Rom, Jerusalem, och Kevelaer i Tyskland på gränsen mot Nederländerna. Efter detta beskrivande kapitel dyker Jensen ner i frågan om hur vi ska förstå själva pilgrimskonceptet eller begreppet utifrån perspektiv från samhällsvetenskaperna. Här möter vi flera av de forskare som oftast nämns i dessa sammanhang såsom Turner & Turner, och Morinis, men också en rad tyska studier tas upp. Dessa är särskilt intressanta eftersom svensk samhällsvetenskap är främst anglosaxiskt influerad och mycket sällan relaterar till litteratur skriven på tyska. Det är framför allt studier av pilgrimer längs Santiago de Compostela, och bekräftar liknande svenska studier, som dock inte nämns av Jensen. Ett par typologier presenteras och blir analysredskap för reflektioner kring hur vi ska uppfatta pilgrimsbegreppet idag och vilken människosyn som återspeglas i upplevelserna av pilgrimsvandringar.

I det efterföljande kapitlet lämnar Jensen nutiden och tar i stället sin utgångspunkt i en historisk skildring av hur teologer sett på pilgrimsfärder. En exposé tar oss igenom antiken och medeltidens vallfärder, vidare genom protestantismens kritik och uppgörelse av relikvörndnad och handel med förlåtelse och botgöring. Jensen framhäver att Luthers kritik mot pilgrimsvandring var en del av en större kritik och insatt i en specifik kontext, vilket innebär att den inte rakt av kan sättas in i dagens situation. Samtidigt kan dagens lutherska kyrkor inte bara gå förbi kritiken, utan förhålla sig till den. Därför borrar Jensen djupare i Luthers tankar och teologi. Det är en gedigen genomgång som analyseras med nyare teorier. Ett sådant exempel är när Jensen analyserar Luthers bildsyn utifrån begreppet *performative turn*. Konsten är inte ett objekt i sig, utan fokus ligger på vad konsten gör med oss och